

JH

ORGAAN VAN DE NED.-INDISCHE NATUUR-HISTORISCHE VEREENIGING

Onder redactie van: M. A. LIEFTINCK, met medewerking van Dr C. G. G. J. VAN STEENIS voor het botanisch gedeelte.

Alle stukken het tijdschrift betreffende te richten tot M. A. LIEFTINCK, Zoölogisch Museum, Buitenzorg.

Hoofdbestuur der Vereeniging: Dr D. F. VAN SLOOTEN, Voorzitter ('s Lands Plantentuin, Buitenzorg), Dr J. H. COERT, Onder-voorzitter (H.B.S.-str. 122, Soerabaja), Dr F. H. FEEKES, Secretaris (Kramat 61a, Batavia-C.), Mej. L. S. D. MERKUS, Penningmeesteres (Van Heutszboulevard 12, Batavia-C.)
M. A. LIEFTINCK, Secretaris-redacteur van het tijdschrift (Zoölogisch Museum, Buitenzorg).

Abonnementsprijs voor niet-leden der N. I. N. H. V. f 7.—

IN MEMORIAM M. E. G. BARTELS 1871 — 1936

*„Er sehnte sich ins Freie, hinaus in die Ferne,
und so zog er über's Meer nach Insulinde, um
hier mit eigenen Augen die Wunder der Urwälder
und ihrer Bewohner zu erschauen“.*

O. FINSCH.

Den 7den April van dit jaar overleed op Pasir Datar bij Soekaboemi, de heer MAX BARTELS, een man wiens naam bij velen onzer lezers onafscheidelijk verbonden is aan de ornithologische wetenschap, die hij met nooit verflauwende energie tot kort voor zijn dood heeft gediend.

De geschiedenis verhaalt, dat BARTELS als jongetje van zes jaar in zijn geboortestadje Bielefeld, in Westfalen, eens een jongeman ontmoette, dien hij al een paar keer van de jacht had zien terugkeeren met een aantal geschoten vogels bij zich. Toen hij dien nieuwsgierig aanklampte en vroeg wat daarmee moest gebeuren, vertelde de vogeljager hem, dat ze moesten dienen om voor een verzameling opgezet te worden. De dikwijls spannende verhalen over het bespieden, verzamelen en opzetten van vogels, die hij toen te hooren kreeg, zullen niet nagelaten hebben grooten indruk op den kleinen MAX te maken, want van dien tijd af besteedde hij al zijn vrijen tijd aan de studie der vogels. Eerst nog alleen, als scholier in Bielefeld, toen samen met zijn vriend JAN TER MEULEN, gedurende zijn handelsschooljaren te Osnabrück; daarna tijdens de vrije kantooruren, toen BARTELS in de zaak van zijn vriend's vader in Amsterdam was opgenomen, waar de beide jongelui zelfs een „Museum BARTELS-TER MEULEN“ stichtten, en waar de grondslag werd gelegd voor zijn later bekend geworden vogel-

verzameling, welke ook toen al heel wat vogels bevatte, die hem uit Java waren toegezonden. Maar voor BARTELS, dien het verzamelen in het bloed zat, en die vóór alles zelf waarnemingen wilde doen, was dat leven toch niet het ware; zijn naam als voortreffelijk veldbioloog en als den besten kenner der Javaansche vogels zou pas gevestigd worden in de komende jaren, welke hij in Nederlandsch-Indië doorbracht.

Zoo zien we, op 9 April 1895, de boven aangehaalde woorden van zijn mentor en vriend Dr OTTO FINSCH in vervulling gaan; hoe zal MAX BARTELS gehunkerd hebben naar het oogenblik waarop hij als jongeman van 24 jaar, voet aan wal zette op Java, het land van zijn droomen!

Na zijn aankomst op Java begaf hij zich naar den Oosthoek, waar hij o. a. op een suikerfabriek in Kediri werkzaam was; in 1896 kwam hij naar den Preanger, eerst als employé op de Ond. Tjipetir bij Tjibadak, daarna op Tjiboengoer, en in 1898 zien wij hem administrateur worden van Pasir Datar op de N.-helling van den Panggerango. Dertig jaar is de heer BARTELS daar administrateur geweest, tot eind 1928, het jaar waarop hij zich geheel terugtrok uit het maatschappelijk leven.

Onverdroten heeft BARTELS gewerkt, gevaarlijke expedities naar onherbergzame kustgebieden gemaakt, rondgezworven door de bosschen en op de toppen van Java's hoogste bergen, alles met het doel gegevens bijeen te brengen voor een standaardwerk over de Javaansche vogels, hun nestbouw en levensgewoonten. In het begin liet hij zich vergezellen door een aantal vertrouwde preparateurs, die tot in de perfectie waren afgericht; heel wat avontuurlijke tochten werden door hem ondernomen in de door malaria geteisterde kustmoerassen, zooals die van de Tjitaroem-delta, waar ontelbare kreeken doorheen loopen van zwart, vrijwel stilstaand water; of hij liet zich met een zeilprauw langs de kust naar de koraal-eilanden voeren. Zeldzame vogels, door hem ontdekt, en weinig opvallende zoogdiersoorten, die hij in hun doen en laten bespiedde, houden door de namen die zij ontvingen de herinnering aan BARTELS levendig; wij denken aan de gekuifde boscharend, *Spizaëtus bartelsi*, het brilvogeltje uit de mangrove *Zosterops maxi*, het merkwaardige vleermuisje van den Panggerango-top, *Chrysopteron bartelsi*, en aan het kleine boschuiltje *Scops angelinae*, dat naar BARTELS' echtgenoot werd genoemd. Later begeleidden hem zijn zoons — boschloopers als weinig anderen — kampeerend in afgelegen streken om zooveel mogelijk aanvullend materiaal bijeen te brengen voor de groote collectie van hun vader.

BARTELS was een eenzellig man, maar iemand die met een heilige liefde voor de hem omringende natuur bezielde was, hierin trouw terzijde gestaan door zijn te vroeg gestorven vrouw, die niet alleen geheel opging in het levenswerk van haar man, maar ook als schilderes van een 40-tal platen van Javaansche vogels een werkzaam aandeel heeft gehad in het tot stand komen van BARTELS' manuscript over de vogels van Java, — een werk dat hij weliswaar niet zelf heeft kunnen voleindigen, maar dat als kostbaarst erfdeel en herinnering tevens, aan zijn kinderen ter voltooiing werd nagelaten.

Behalve als ornitholoog — men leze zijn boeiende notities over 't leven der Javaansche boschen bergvogels¹⁾ — was BARTELS een vraagbaak voor verschillende kwesties op natuurbeschermingsgebied; mede op zijn advies werden de natuurmonumenten Tjimoengkad, G. Tangkoeban Prahoe (Wijnkoopsbaai), en Tjibanteng (Priangan) ingesteld. Hij beschikte over belangrijke gegevens omtrent het voedsel der vogels, en in verband met zijn uitgebreid maag-onderzoek der op Java voorkomende vogels werd hem indertijd verzocht als adviseur zitting te nemen in de Jachtordonnantie-commissie, waarvan BARTELS dan ook lid is geweest.

Nog een enkel woord over de reusachtige vogel-collectie, welke voorloopig te Tjiparaj, waar de heer BARTELS overleed, onder de hoede van zijn zoon Dr M. BARTELS Jr wordt bewaard en aangevuld. Deze verzameling telt thans ongeveer 15000 exemplaren in ca 430 soorten, en behalve deze nog eenige honderden nesten en ca 4000 eieren. Het is de oudste en ook daardoor in den loop der jaren nagenoeg geheel volledig geworden collectie Javaansche vogels, welke bestaat; doordat van het meerendeel der aanwezige vogels nauwkeurig aantekening is gehouden over maaginhoud en andere bijzonderheden, is het duidelijk, dat deze verzameling in wetenschappelijk opzicht van unieke waarde is.

Moge het den zoons van den overledene gegeven zijn het levenswerk van hunnen vader te zijner nagedachtenis tot een gaaf geheel af te sluiten!

¹⁾ Zur Lebens- und Nistweise javanischer Vögel. Journal f. Ornithol. April 1930; zie ook BARTELS' „Zur Ornithologie Javas“, Natuurk. Tijdschr. Ned. Indië, 61, 1902, eene publicatie welke als voortzetting en aanvulling van VORDERMAN'S „Systematische Verzeichnis“ (Ibid., 60, 1901) is op te vatten.